

Plaček, Miroslav

K proměně osady Jemnice na královské město

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 93-102

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140702>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K proměně osady Jemnice na královské město

MIROSLAV PLAČEK

Abstrakt: Příspěvek hledá vysvětlení odmlky mezi první zprávou o městě a opevnění z r. 1227 a dalšími relacemi z let 1295, 1298 a 1327 (velké privilegium). S první zprávou spojuje tržní osadu s kostelem sv. Jakuba z poč. 13. stol., jež vznikla ze vsi a knížecího dvorce s románskou rotundou. Královské město by pak spolu s hradem typu francouzského kostela vyrůstalo za vlády Přemysla Otakara II. a Václava II. (1253–1305) a hradby obdrželo přibližně v průběhu 1. čtvrtiny 14. stol.

Klíčová slova: Prameny – historie – osídlení – kostel – město – lokace – hrad – francouzský kastel – villicus – purkrabí – provincie – správa – tržiště – opevnění – komunikace.

Transformation of the Village of Jemnice into a Royal Town

Abstract: The contribution seeks explanation for the gap between the first mention of the town and its fortification from 1227 and further records from 1295, 1298 and 1327 (major privilege). The first mention refers to a market settlement with the Church of St. James from the early 13th century, which originated through the unification of a village, a princely homestead and a Romanesque rotunda. The royal town with a castle of the French-church type presumably developed under kings Přemysl Otakar II and Wenceslas II (1253–1305), with town walls constructed in the first quarter of the 14th century.

Key words: Sources – history – settlement – church – town – location – castle – French castel – villicus – burgrave – province – administration – marketplace – fortification – communication.

Půvabná Jemnice patří ke středověkým městům, které nevznikly rozhodnutím fundátora na zelené louce bez lokálního či vzdálenějšího předchůdce, ale vyrostla nedaleko starší osady, jež však nadále existovala. Zatímco město zaujímá výběžek náhorní planiny nad levým břehem říčky Želetavky, místní část Podolí s románskou architekturou dvou sakrálních staveb je rozložena podél toku na pravém břehu. Přestože problematikou počátků Jemnice se v monografiích i širších studiích zabývalo několik autorů už od 19. století (namátkou Horky 1821; Jech 1928; Vrána 1936/1937; Chaloupka 1952; Hosák 1964, 120–121; Kuča 1997, 609–611; Smutný 1997; Samek 1999, 45–53) není průběh přeměny osady v město zdaleka vyjasněn.

Ve věrohodných písemných pramenech se Jemnice objevila roku 1227 jako město (*civitas in Jamnic* – CDB II, 303–304, č. 305). Listinou Přemysl Otakar I. pověřil svého služebníka a správce bitovské provincie Petra prodejem lovětínského újezda louckému klášteru a utržené peníze měl použít na zděné opevnění – *muro forti* – Jemnice. Z toho se jistě dá usuzovat, že město již bylo lokováno a nepotřebovalo nic než hradby. Ale situace zřejmě není tak jednoduchá. Místo především existovalo nepochybně již dlouho předtím. Nelze se bohužel opřít o vskutku barokní zprávy Tomáše Pešiny z Čechorodu, s jehož informacemi se často, byť opatrně operuje. Pokud například některé zprávy z období husitských válek jsou kvůli nedostatku jiných autentičtějších zdrojů inspirující (srov. Válka 1981), u Jemnice jeho informace znehodnocuje zcela vážně míněné vyprávění o římském původu v rámci venetského Norica. Ani další nejsou věrohodné. Svůj význam Jemnice údajně podržela a k roku 843 ji Pešina jmenuje mezi hrady (*urbs*) Velehradem, Podivínem a Brnem a v roce 960 ji měl zabrat Boleslav I. s celým územím mezi Svitavou, Dyjí a *Nigrem* (hvozdem Vysočiny?) a hrady Brnem, Tasovem a Slavonicemi (Pessina 1677, 74, 203). Není proto divu, že na Jemnici našel Pešina úděl pro syna Bořivoje II. (Jaromíra), jehož v Jemnici roku 1161 i pohřbil a nechal tam ještě několik let panovat syna Jindřicha (Pessina 1667, 238, 317). Co se středověku týče, odvolává se Pešina na Třebíčské anály, jež odjinud neznáme.

Dlužno podotknout, že v dochovaných pramenech je z „úředníků“ doložen pouze Jaromír, a to jen jedinkrát v souvislosti s velením českému kontingentu při římské jízdě císaře

Obr. 1. Kněžiště kostela sv. Jakuba a věž rotundy v prostoru předpokládaného dvorce v Podolí při pohledu od Želetavky v roce 1970.

Abb. 1. Chor der St. Jakobskirche und Rotundenturm an der Stelle des vermutlichen Gehöfts in Podolí, Ansicht von der Želetavka im Jahr 1970.

Lothara III. v roce 1132 (Novotný 1913, 621). Zdálo by se, že jemnické úřední knížátko od Pešiny převzal jeho současník Bohuslav Balbín, ale ten s odvolávkou na ony Třebíčské anály dal pohřbít Jaromíra v Třebíči v roce 1138, ovšem předtím ho ještě nechal klášter obdařit neznámou (českou?) vsí Jiřín (Balbín 1687, 105). Podle odlišnosti údajů se proto zdá, že Balbín neopisoval, ale zároveň by to bylo možné, kdyby oba měli k dispozici dvě rozdílné verze análů. Na rozdíl od V. Novotného (1913, 622), který existenci análů zřetelně zpochybnil, L. Hosák (1955, 84) se za ně postavil a názor na ně mezi historiky kolísá (srov. Wihoda 2000, 100; Fišer 2001, 67). Není účelem problém rozřešit, pokud je to vůbec možné, ale pro „jemnický úděl“ je to otázka vpravdě hamletovská. Nicméně oba barokní historici zemského archiváře A. Bočka povzbudili k pokračování v jeho „tvůrčí“ činnosti a jeho falzům podlehl i F. Palacký.

Obr. 2. Románská loď kostela sv. Jakuba od jihozápadu.

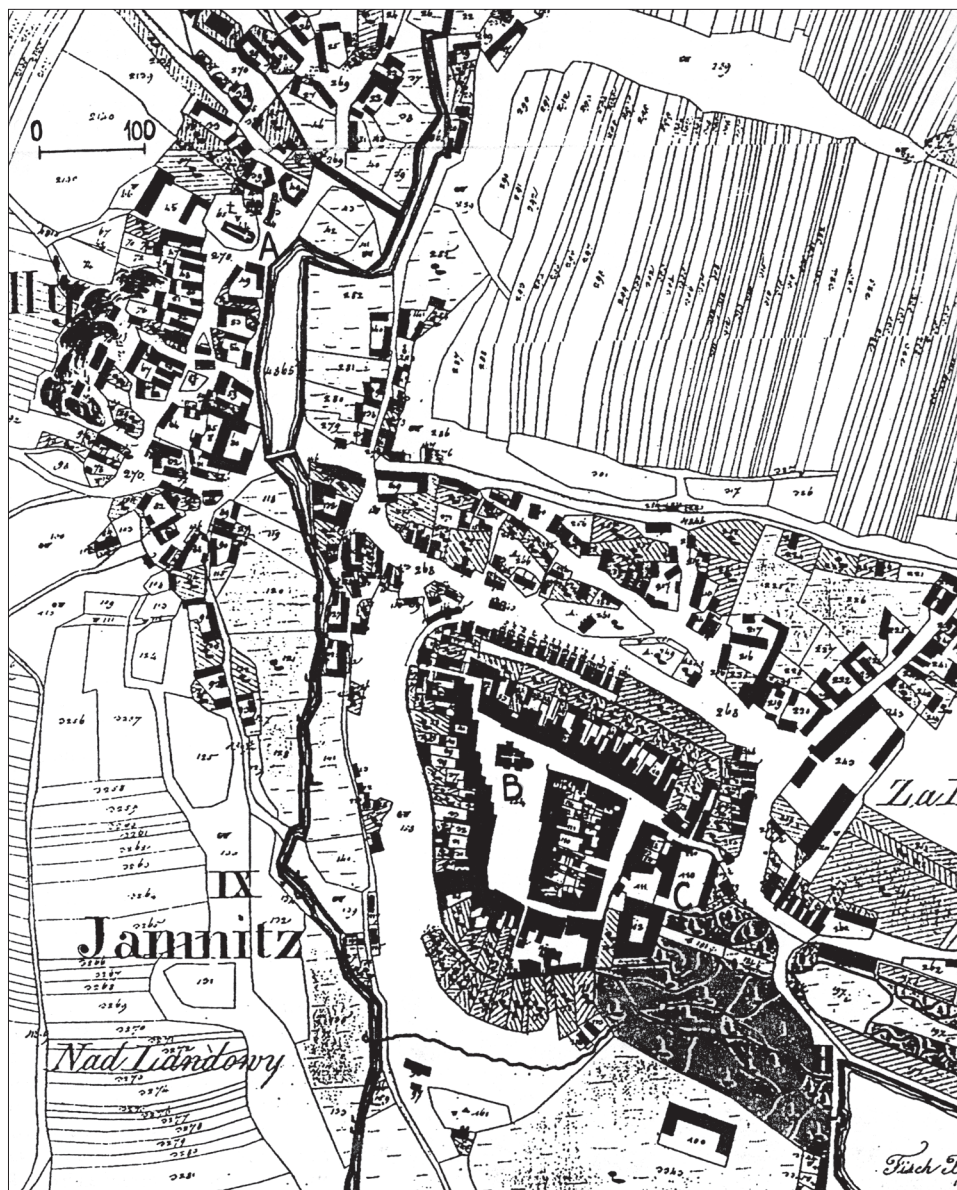
Abb. 2. Romanisches Kirchenschiff von St. Jakob von Südwesten.

Avšak vzhledem k rozporným informacím z problematického zdroje a dalším historicko-topografickým souvislostem jemnický úděl kritičtí historici v podstatě vylučují (srov. Měřínský 1997, 155–156).

Kdy bylo území Jemnice trvale osídleno slovanským živlem, nemůžeme při absenci archeologických výzkumů spolehlivě určit. Postup osídlení do vyšších poloh je však prokazatelný v blízkém okolí a již v 10. století dosáhlo čáry Nové Syrovce, Hornice, Staré Hobzí (Měřínský 1986,

152–153). Protože Staré Hobzí je na Moravské Dyji a Hornice na Bihance, dá se předpokládat i postup z vysočanského Palliardího hradiska vzhůru proti toku Želetavky. Ačkoliv stav výzkumů nedovoluje konstatovat osídlení prostoru Jemnice s jistotou už tehdy, z 11. století známe četné hmotné nálezy ze sousedních katastrů (Radotice, Slavíkovice, Louka). Výhodná poloha na křižovatce stezek při brodu v Podolí způsobila do začátku 12. věku postupný vzrůst osídlení a důležitosti.

I když Jemnice ve 12. století neměla význam úředního centra, již v první třetině dosáhla úrovně lokálního střediska. Svědčí o tom stojící věž, součást románské rotundy, jejíž základy

Obr. 3. Situace místní části Podolí s kostelem sv. Jakuba (A), města Jemnice s kostelem sv. Stanislava (B) a zámek (bývalým hradem – C) na mapě stabilního katastru z r. 1824. Publikoval K. Kuča (1997).

Abb. 3. Situation des Ortsteils Podolí mit St. Jakobskirche (A), Stadt Jemnice mit St. Stanislauskirche (B) und Schloß (ehemalige Burg – C) auf der Karte des stabilen Katastrs aus dem Jahre 1824. Veröffentlicht von K. Kuča (1997).

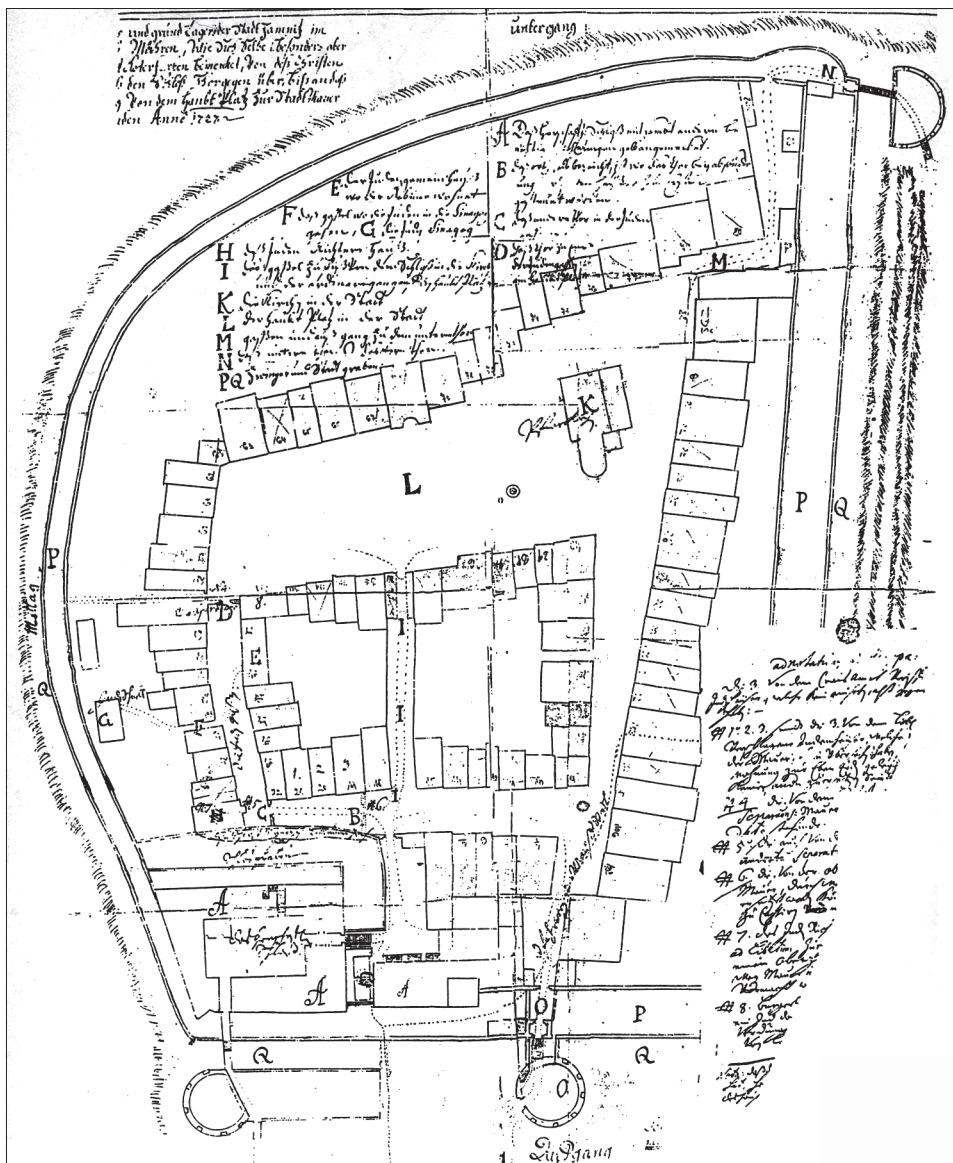
Obr. 4. Letecký pohled na městské jádro od jihovýchodu, v popředí zámek, v pozadí Podolí. Foto poskytl Městský úřad Jemnice.

Abb. 4. Luftaufnahme auf den Stadtkern von Südosten, im Vordergrund Schloß, im Hintergrund Podolí. Das Foto wurde vom Stadtamt Jemnice zur Verfügung gestellt.

obnažil a do této doby datoval L. Konečný (1978, 401–403). Stála na výstupku nízké terasy na pravém břehu říčky, jímž byl podle všeho organismus podolské osady na severu ukončen. Prostor podél řeky a zřejmě i severojižní stezka údolím určily tvar osady s dlouhou trojúhelníkovou návší. Zástavby se na jižním konci tangenciálně dotkla stezka, jež vedla z Moravských Budějovic a Znojma na Slavonice, přičemž z ní přes náves odbočila trasa do Dačic a Jindřichova Hradce. Rotunda nebyla ještě vlastnickým kostelem ve vrcholně středověkém slova smyslu, ale měla tribunu a patřila k sídlu knížecího správce, možná i dohlázele nad dolování. Analogii představuje Soběslavova rotunda na Řípu a dokonce se dávají do souvislosti se správou Moravy Soběslavem v letech 1115–1123. Zeměpanský dvorec při rotundě předpokládá rovněž Z. Měřínský (1997, 159 – uvádí další stejně uvažující autory).

Dostáváme se do počátku 13. století. Narůstající lidnatost sídliště způsobila, že rotunda počtu obyvatel již nepostačovala a bylo nutno vystavět větší podélný kostel. Z něho se zachovala goticky přestavěná a klasicistně zaklenutá, dříve plochostropá loď. Kostel zasvěcený hornickému patronovi sv. Jakubovi Většímu a jeho původní nevelké kněžiště nahradil před rokem 1515 pozdně gotický presbytář (Samek 1999, 51–52). Rotunda v té době ještě stála, neboť opěrný pilíř kněžiště byl k jejímu plášti přiložen, takže se musel přizpůsobit jeho tvaru. Stavbou kostela jsme se časově přiblížili k první zmínce o Jemnici z roku 1227.

Až dosud se víceméně předpokládalo, že bezprostředně před tímto rokem bylo na plochém výběžku z vysoké terasy na protějším břehu Želetavky nově a pravidelně lokováno město, jež měl bitovský správce (*rector*) Petr ohradit hradbami. Zatímco na západě spadal terén strmě k Želetavce a prudký svah byl i na jihu, mírnější severní stráň patřila k bočnímu údolí kolmému k údolí řeky. Na relativně nevelké ploše bylo vyměřeno poněkud předimenzované tržiště se zástavbou po jeho stranách a rozměrný domovní blok ho vymezoval na východě. Z východní, do kraje obrácené a nejsnáze dostupné strany chránil město hrad, jehož existenci dokládají zmínky o purkrabích, jimiž byli v roce 1295 Tymo a 1298 předek pánů z Bučovic Jan z Benešova (CDM V, 30, č. 28; CDM V, 100, č. 97). Předhradí se od hradu táhlo

Obr. 5. Plán města s vyznačením židovské čtvrti v roce 1727 vypracoval F. L. Knittl (uložen v MZA v Brně, Gub. I 20/3, plány mor. měst, Jemnice č. 15).

Abb. 5. Stadtplan mit Kennzeichnung des jüdischen Viertels im Jahre 1727. Erstellt von F. L. Knittl (Mährisches Landesarchiv in Brno, Gub. I 20/3, Pläne mährischer Städte, Jemnice Nr. 15).

na sever až k Velké (východní) bráně zhruba uprostřed mezi hradem a severovýchodním nárožím fortifikace. U této brány se sbíhaly cesty od Police, Znojma a Moravských Budějovic. Druhou bránu lze nalézt v severozápadním cípu areálu, z níž cesta serpentinami po úbočí sestupovala k brodu, resp. mostu přes Želetavku, za níž se větvila. Jiné brány město nemělo. Kostel v počátcích města chyběl a sv. Jakub v Podolí sloužil jako farní až do roku 1658 (Smutný 1997, 695). Nejprve kaple (dnešní kněžiště) a poté filiální kostel sv. Stanislava vznikl podle dochovaných architektonických prvků (konzoly kleneb presbytáře, západní portál) v průběhu poslední čtvrtiny 14. a počátku 15. století (Sedlák 1971; Samek 1999, 48). K severu stupňovitě ustupující průčelí domů na západní straně náměstí může naznačovat,

Obr. 6. Doplněný fortifikační systém města a hradu na bázi soudobého katastrálního plánu podle SHP hradeb (zpracoval M. Plaček v letech 1997–1999).

Abb. 6. Ergänztetes Befestigungssystem der Stadt und Burg auf Grundlage aktueller Katasterpläne gemäß bauhistorischer Untersuchung der Wehrmauern (erarbeitet von M. Plaček in den Jahren 1997–1999).

že se se stavbou městského kostela hned od počátku počítalo, ale zároveň se tak i zkracovala délka uličky k Menší (severozápadní) bráně a vytvořil se tak prostor pro několik měšťků.

Avšak jistě úskalí pro věrohodnost založení plnohodnotného města už okolo roku 1225 představuje absence spolehlivých zpráv o něm až do roku 1325, jak již konstatovali R. Procházka a J. Doležel (2001, 34). Teprve relace ze 14. století dokládají četné projevy městského života. Navíc přímo z města neznáme žádné nálezy starší 15. století, což je však dílem způsobeno provedením jediného podpovrchového výzkumu vedle základní školy, a to ještě ne až na sterilní podloží (Poláček 1991). Rovněž nepublikovaný stavebně historický průzkum domu čp. 15, který provedl autor, nezjistil architekturu starší poloviny 15. století. Archeologicky sledované účelové výkopy v zámku také vydaly jen ojedinělé střepy ze 13. století a převažovalo 14. a 15. století, dokonce v odkryté věži v jihovýchodním nároží hradu (Zatloukal 1997). Hrad měl tři okrouhlé věže zatažené do hradby, které tudíž neumožňovaly účinnou boční střelbu,

ale přesto naplňují představu kastelu inspirovaného pravidelnými francouzskými hrady (Plaček 1996, 185; 1997, 201; Koběrská–Macek 1997, 99, 114). Krom toho nic nenasvědčuje románskému původu jemnických hradeb, pro jejichž stavbu okolo roku 1227 mimo onu listinu prostě není jiného dokladu. Vždyť i mnohem významnější Znojmo v roce 1226 vymezoval jen příkop a kamenné hradby se stavěly v průběhu velké části 13. století (Razím 2003, 21). V Brně, jehož zděné opevnění patří k nejstarším, vznikla hradba do poloviny 13. století (Procházka 2000, 122–124). Naproti tomu nálezy v jemnickém hradním parkánu vypovídají o existenci jemnické hlavní hradby, s parkánovou zdí hradu svázané, ve 14. století. O existenci hradby v roce 1327 nepřímo vypovídá velké privilegium krále Jana Lucemburského, v němž se hovoří o městských věžích (CDM VI, 254, č. 325).

Obr. 7. Farní kostel sv. Stanislava od jihu v roce 1969.

Abb. 7. St. Stanislaus Pfarrkirche von Süden im Jahre 1969.

Jelikož prozatím nemáme žádné hmotné doklady k ranému založení města v dnešní poloze, je zapotřebí hledat i jiný výklad rozporu mezi touto skutečností a listinou z roku 1227. Iniciativu markraběte Vladislava Jindřicha († 1222) při vzniku prvních moravských institucionálních měst již konstatoval M. Wihoda (1998) a zřejmě v této činnosti pokračoval i jeho bratr Přemysl Otakar I. Úplně nejstarším naším městem byl Bruntál, který byl právy obdařen v roce 1213. Ovšem nedávno zjištěný presbytář velkého románského kostela ve Starém Městě (Kohoutek 2004) a absence stop po raném osídlení na ploše plánovitě vysazeného Bruntálu, jakož stavba tamějšího kostela až ve 14. století vyvolaly úvahu o příslušnosti práv ke starší osadě ve Starém Městě a možnou translaci na nové místo až po polovině 13. věku (Wihoda 1998, 23–25). S tím by pak byla spojena lokace tamějšího ortogonálního rozvrhu. Není situace kolem Jemnice pozoruhodně obdobná a jen exponovaná poloha na hranici znepřátelených Babenberků vyvolala záměr starší sídliště opevnit? Vskutku, vznik pozdně románského kostela u vývojem vzniklé a právy obdařené osady, který zůstal farním i po založení nového města, jehož význam se rozvinul skoro za sto let a na vlastní kostel se zmohlo ještě o něco později, napovídají dost výmluvně. Přitom zasvěcení městského kostela sv. Stanislavovi je vzhledem ke kanonizaci v roce 1253 navíc možné až s nějakým odstupem. I tak to znamená vstup na pole hypotéz a ve stručnosti předkládám možnou a nikoliv nereálnou interpretaci.

Protože poloha osady v Podolí se z hlediska obrany nejvíce příliší vhodná a je otázkou zda k zajištění prostředků na stavbu hradeb došlo, mohl celý proces ustrnout. Vysazení trhové vsi s kostelem sv. Jakuba v Podolí předpokládal také V. Richter (1970, 146), který však uvažoval o urychlené lokaci levobřežního města. Jenže k ní s velkou pravděpodobností mohlo dojít

současně s hradem za Přemysla Otakara II., jemuž jeho založení můžeme připisat. Datování aplikací rozvrhů odvozovaných od francouzského kastelu se totiž výrazně posouvá od Václava I. k Přemyslu Otakaru II. Vždyť i kultovní a nejlépe prozkoumaný český představitel typu – Týřov – vznikl podle stavebně historického průzkumu a dendrochronologických dat v 60. až 70. letech 13. století (Razím 2005, 81). Přemysl též často stavěl hrady ve spojení s městy, jen v tomto konkrétním případě došlo na ojedinělé využití schématu s okrouhlými věžemi. Dostavbu hradu Václavem II. by vysvětlily pozdní zmínky o jemnických purkrabích z let 1295 a 1298 a i městská osada zřejmě vykročila ze zárodečné fáze. U ní Z. Měřinský (1997, 183) předpokládá reálnou absenci dvou domovních bloků mezi tržištěm a hradem, na což je však možno soudit jen z analogie klášterního městečka na Sekance nad konventem na Ostrově u Davle, jež bylo založeno těsně před polovinou 13. století (srov. Richter 1982, 216, 238).

Zformování nevelkého královského města Jemnice na ploše necelých 7 ha už jen symbolicky završil zmíněným velkým privilegiem král Jan. Vzhledem k tomu, že bylo jediným zeměpanským městem bitovské provincie, stalo se přirozeně jejím hospodářským centrem. Po udělení Bítova do trvalého lenního držení pánů z Lichtenburka na počátku 14. století se provinční správa přesunula na jemnický hrad, což jistě vzrůst významu města posílilo. Ještě po založení zemských desek byly zápisy nějaký čas vedeny pod hlavičkou jemnické provincie (srov. Jan 2000, 121–123). Přitom ale i Jemnice byla ohrožena převzetím Lichtenburky. Množství peněz, jež král Jan na svá evropská putování neustále potřeboval, vedla k dočasné zástavě města Lichtenburkům. V roce 1331 je drželi Smil a Čeněk a při té příležitosti, podle ročního platu, vyšla najevo pravděpodobná výměra 70 lánů, jimiž byli měšťané vybaveni (CDM VI, 318, č. 414). O čtyři roky později už byla Jemnice pod správou úředníků markraběte Karla (CDM VII, 71, č. 96). Měl o ni pečovat telčský vilik (provinční rychtář), ale po ztrátě Telče ve prospěch pánů z Hradce se jmenují jemničtí rychtáři. Z nich nejznámější byl Martin z Radotic, nějakou dobu mincmistr markraběte Jošta (srov. Pošvář 1955).

V té době pevnou Jemnici už nemohla ohrozit drobná válka v jejím okolí v průběhu konfliktů mezi markrabaty Joštem a Prokopem a předhusitských feudálních rozbrojů a roku 1422 odolala i překvapivému útoku husitů (Smutný 1997, 688, 689). Po předání Moravy rakouskému vévodovi Albrechtovi V. v roce 1423 převzala město jeho posádka, ale zadlužení ho přinutilo zastavit Jemnici již o 10 let později Janu Bítovskému z Lichtenburka. Za pohraničních sporů přitáhli roku 1441 Rakušané až k Jemnici, ale k jejímu obsazení patrně nedošlo (Chaloupka 1952, 57, 97; Spurný 1997, 689). Neodolala však uherskému vojsku krále Matyáše, které ji při kampani v roce 1468 vypálilo. Poškození však zřejmě vyvolalo následnou obnovu hradeb a stavbu velkého počtu kamenných domů. Iniciátorem byl patrně Půta z Lichtenburka, který roku 1479 získal od Matyáše pro město nová privilegia. Z rukou panské vrchnosti se pak původní královské město nevymanilo až do zrušení poddanství.

Potvrzení uvedených představ o proměně struktur mladohradištního osídlení na katastru Jemnice ve vrcholně středověké královské město vážne na nedostatku zdrojů všech druhů. Jediné a produktivní, s nimiž je možno reálně počítat, jsou prameny archeologické povahy a tento příspěvek je současně výzvou k využití veškerých příležitostí k jejich získání.

K tisku doporučil prof. PhDr. Zdeněk Měřinský, CSc.

Prameny a literatura

- BALBÍN, B., 1687: *Miscellanea historica regni Bohemiae VII*. Praeae.
CDB II: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II* (ed. G. Friedrich). Praeae 1912.
CDM V: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V* (opus A. Boczek, ed. J. Chytil). Brünn 1850.
CDM VI: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI* (hg. P. R. v. Chlumecký, red. J. Chytil). Brünn 1854.
CDM VII: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII* (hg. P. R. v. Chlumecký, red. J. Chytil). Brünn 1858.
FIŠER, R., 2001: *Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o třebičském benediktinském opatství*. Brno.
HORKY, J. E., 1821: *Die Stadt Jamnitz in Mähren*, *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 2,

- Nr. 27–28, 105–108, Nr. 34, 133–135, Nr. 35, 137–138, Nr. 38–39, 149–151, Nr. 43, 169–171, Nr. 44–45, 173–175, Nr. 48, 230–232, Nr. 62–63, 245–248.
- HOSÁK, L., 1955: Kritické poznámky k moravské středověké analistice, Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Historie 2, 76–87. Praha.
- 1964: K počátkům měst na jihozápadní Moravě. In: Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Historica 15, 117–125.
- CHALOUPKA, G., 1952: Jemnice do počátku 16. století (Dějepisný nástin), VVM VII, 1–17, 49–57, 97–107.
- JECH, F., 1928: Založení a zlatá doba Jemnice. Jemnice.
- KOHOUTEK, J., 2004: Výzkum v presbytári kostela Neposkvrněného početí Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu v roce 2002, AH 29, 493–504.
- KOBĚRSKÁ, L.–MACEK, P., 1997: Jemnice, zámek (okr. Třebíč). Strojopis SHP II. díl. Praha.
- KONEČNÝ, L., 1978: Emporové rotundy s válcovou věží, Umění XXVI, 385–413.
- KUČA, K., 1997: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku II, H – Kole, 605–611. Praha.
- MĚŘÍNSKÝ, Z., 1986: Doba slovanská. In: Pravěk Třebíčska, 149–171. Brno–Třebíč.
- 1997: Od připojení Moravy v rámec českého státu do válek husitských. In: Moravskobudějovicko a Jemnicko, Vlastivěda moravská (red. V. Nekuda), 151–239. Brno.
- NOVOTNÝ, V., 1913: České dějiny I/2, Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha.
- PESSINA DE CZECHOROD, T. J., 1677: Mars Moravicus, sive bela horrida... Pragae.
- PLÁČEK, M., 1996: Hrad a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- 1997: Hrad v hrazených moravských městech, AH 22, 199–215.
- POLÁČEK, L., 1991: Archeologický výzkum v Jemnici, Naším krajem 3, 86–88.
- POŠVÁŘ, J., 1955: Jemnice a mincmistr Martin, ČMM LXXIV, 286–290.
- PROCHÁZKA, R., 2000: Zrod středověkého města na příkladu Brna (K otázce odrazu společenské v archeologických pramenech). In: Medievalia archaeologica 2, Brno a jeho region (red. M. Ježek a J. Klápště), 7–158. Praha–Brno.
- PROCHÁZKA, R.–DOLEŽEL, J., 2001: Současný stav poznání počátků jihomoravských měst, PV 42/2000, 25–74. Brno.
- RAZÍM, V., 2003: Znojmo – středověká hraniční pevnost. Znojmo.
- 2005: K vývoji a interpretaci hradu Týrova ve 13. století. Průzkumy památek 12, č. 1, 73–88.
- RICHTER, M., 1982: Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera. Praha.
- RICHTER, V., 1970: Vyšetření, jak vznikala některá moravská města, BMD IX, 137–149.
- SAMEK, B., 1999: Umělecké památky Moravy a Slezska 2, J/N. Praha.
- SEDLÁK, J., 1971. Jemnice. Brno.
- SMUTNÝ, B., 1997: Jemnice. In: Moravskobudějovicko a Jemnicko, Vlastivěda moravská (red. V. Nekuda), 684–714. Brno.
- VÁLKA, J., 1981: Pešinův Mars Moravicus jako pramen a jako literatura k dějinám husitství, Husitský Tábor 4, 170–172.
- VRÁNA, J., 1936/1937: Jemnický hrad, dřívější sídlo knížecí, Od Horácka k Podyjí 13, 151–154.
- WIHODA, M., 1998: Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha?, SPFFBU C 45, 21–35.
- 2000: Přemyslovská Morava v dějinách českého státu. In: Dějiny Moravy a Matice moravská, Problémy a perspektivy (red. L. Jan et alii), 93–107. Brno.
- ZATLOUKAL, R., 1997: Městský hrad v Jemnici (okr. Třebíč), Naším krajem 8, 69–76.

Zusammenfassung

Zur Umwandlung der Siedlung Jemnice (Jamnitz) zu einer königlichen Stadt

Von den beiden Teilen von Jemnice wurde die ältere Siedlung Podolí im Flußtal der Želetavka wohl bereits im 11. Jahrhundert besiedelt, die kleine königliche Stadt mir regelmäßigem Grundriß am Ausläufer einer hohen Terrasse an der linken Flußseite ist dann jünger. In Podolí befand sich offenbar bereits zu Beginn des 12. Jahrhunderts ein Fürstengehöft mit Rotunde, von dem der Turm übrig geblieben ist. Allerdings fast ganz ausgeschlossen ist die früher erwähnte Existenz eines kleinen Legats. Der Turm der Rotunde steht neben der hundert Jahre jüngeren St. Jakobs Kirche, die für die benachbarte bedeutende Siedlung und für die Rechtsstadt als Pfarrkirche diente. Mit dieser Stadt wurde bisher die erste Erwähnung über den Bedarf von Geldern zur Befestigung aus dem Jahre 1227 in Verbindung gebracht. Dabei war Podolí zu jener Zeit eine Marktsiedlung an einer Furt und Wegekreuzung mit fast neuer Kirche, und es kann nicht ausgeschlossen werden, daß sie es war, die hat befestigt werden sollen.

Die lange Pause zwischen den weiteren Erwähnungen, in denen im Jahr 1295 und 1298 Burggraf Tymo und Jan von Beneschau sowie eine große Urkunde mit Privilegien von König Johann im Jahre 1327 aufgeführt wird, deutet erst durch Přemysl Otakar II. die tatsächliche Gründung von Stadt und Burg (vom Typ eines französischen Kastells) vor dem Jahre 1278 an, die erst mit Wenzel II. ihren Höhepunkt fand. Auch

die Stadtkirche St. Stanislaus stammt aus dem letzten Viertel des 14. Jahrhunderts. Eine ähnliche Situation dürfte wohl um Freudenthal (Bruntál) geherrscht haben (1213 Altstadt, nach Mitte des 13. Jahrhunderts Stadtgründung, im 14. Jahrhundert Kirche). Die Parzellen der Häuser, welche den langgezogenen Marktplatz säumten, reichten bis zu den Stadtmauern, nur bis zur Burg an der am meisten bedrohten Ostseite der Stadt befanden sich zwei Häuserblocks. Fehlende archäologische Grabungen erlauben weder eine Datierung der Stadtmauern, alles in allem stand die Hauptmauer jedoch bereits im ersten Viertel des 14. Jahrhunderts, gleichzeitig mit dem Zwinger der Burg. Nach mißlungenen Versuchen die Stadt Vöttau einzuverleiben erhielten die Herren von Lichtenburg Jemnice vor Mitte des 15. Jahrhunderts als Langzeitpfand. Aus den Händen des Adels konnte sie sich jedoch nicht mehr befreien und wurde im Jahr 1530 zur Untertanenstadt.

Deutsch von Bernd Magar